

L'hipertext abans de l'hipertext: notes sobre alguns usos de la digitalització

LLUÍS QUINTANA

Facultat de Formació del Professorat
Universitat Autònoma de Barcelona
lluís.quintana@uab.es

Opcions

[Imprimir](#)

[Recomanar](#)

[Citació](#)

[Estadístiques](#)

[<meta />](#)

[Similars](#)

Resum [[Abstract](#)] [[Resumen](#)]

La digitalització dels textos, iniciada en la dècada dels setanta, ha originat sistemes i productes diversos que poden ser molt útils en la investigació literària. Un dels més coneguts, l'hipertext, és un bon exemple de les possibilitats de la lectura no seqüencial que caracteritza les obres de referència o determinades recerques en l'àmbit de la filologia, com ara l'edició de textos. La digitalització destaca les característiques tant hipertextuals com intertextuals de la literatura i ajuda a entendre, així, alguns dels seus trets constitutius. D'altra banda, la publicació en línia de textos de molt difícil abast proposada per comunitats científiques molt presents a Internet és una oferta plena de possibilitats i suggereix un camí a seguir per comunitats encara poc implantades, com ara la filologia catalana.

L'hipertext és el nom que donem a un conjunt d'eines (un llenguatge, un protocol de transmissió, un producte multimèdia) que són l'aspecte més aparent del web, el qual és, sens dubte, el producte estrella d'Internet (tot i que potser no el més usat). L'expansió de l'hipertext i, en general, del web durant la primera meitat dels noranta és una conseqüència més de la digitalització iniciada en la dècada dels setanta. En aquest escrit n'analitzarem alguns dels usos en l'àmbit de la literatura. Començarem per l'hipertext (una aplicació específica) i continuarem pels productes digitalitzats d'altres menes.

L'hipertext és, segons el DIEC, un "sistema d'organització i de consulta de la informació per ordinador que es basa en la combinació de fragments textuais o gràfics de manera associativa i per nivells".¹ És una definició poc elegant que no sembla distingir entre el mecanisme (el llenguatge que codifica) i el producte resultant (el document). No esmenta, a més, la característica que ha esdevingut fonamental: la referència encreuada a partir d'enllaços que permeten saltar a qualsevol part d'un mateix document o a qualsevol altre document, situat arreu del món. No ens posem pretensiosos, però, amb els lexicògrafs: a les limitacions d'espai se suma el pas immisericorde del temps, i el DIEC té gairebé deu anys. A més, la definició ens va prou bé per al que volem assenyalar: si n'elimineu l'esment a l'ordinador i als gràfics, veureu que és una definició (maldestra, és clar, i ara no per culpa del lexicògraf) del que pretén, en part, una disciplina mil·lenària: la filologia.

Efectivament, la filologia és una branca del saber que abasta àrees diferents, però fonamentades en la idea comuna que el llenguatge lliga productes culturals produïts en moments i llocs molt diversos i que, al capdavall, un text és sempre producte d'un altre text. La literatura pot ser vista com un "sistema d'organització" de "fragments textuais" combinats per alguna mena d'"associació", que és el que ens proposava el lexicògraf. Potser amb un exemple es veurà més clar.

Una branca de la filologia és l'estudi de les fonts. Actualment poc freqüentada, havia estat l'origen de nombroses tesis doctorals en què es buscava l'origen de determinats temes, motius, arguments, però també personatges, situacions, fins i tot paraules i expressions. Això era especialment rellevant en els autors anteriors al romanticisme, abans que aquest moviment proclamés —santa innocència!— que l'autor havia de ser original i innovador. Fins aleshores, doncs, la imitació era un principi estètic, i l'erudició, una conseqüència (per alguns una causa) d'aquest principi (Vilanova, 1992, p. 15). Ningú no pretenia que, en escriure sobre l'amor, l'adulteri o la gelosia, estigués fent alguna cosa més que variacions sobre un tema ja tractat per Virgili, Homer i *tutti quanti*. L'investigador, amb l'estudi de fonts, tractava d'esbrinar d'on havia tret un determinat autor el tema o el tractament: era qüestió de sensibilitat, erudició i paciència. Gairebé res.

Un exemple clàssic d'aquesta mena de recerca és la que va fer el professor Antoni Vilanova l'any 1951 sobre el *Polifemo* de Góngora (Vilanova, 1992). Vilanova va encapçalar el seu monumental treball amb una cita del poeta surrealista Louis Aragon (que, per cert, deu haver estat l'únic autor comunista citat en una publicació del CSIC fins a la dècada dels setanta, i potser faig curt) que acaba recordant: "Tothom imita. No tothom ho diu". Doncs bé, Vilanova comença per la quarta paraula del primer vers de Góngora (i n'hi ha cinc-cents quatre!), que diu: "Estas que me dictó, rimas sonoras" i

hi troba una referència a un vers de les *Heroides* d'Ovidi (xi, 27): "At mihi Pegasides blandissima carmina dictant". Doncs bé, si ara aneu a una pàgina web amb el text de Góngora² i, manipulant-la convenientment, col·loqueu, en aquest vers, un enllaç que us dugui a una pàgina web que contingui el vers d'Ovidi³, ja tindreu un hipertext del segle XVII. Els dos textos estan separats per uns quants segles i les pàgines web on ara es troben també ho estan, per uns milers de quilòmetres, però la diferència no és aquesta: en el segon cas el salt només és físic (un mer problema tècnic, resolt pel web), mentre que en l'altre és conceptual, i molt més complicat. Certament, la tasca ingent de Vilanova, que consisteix a buscar vers per vers, paraula per paraula, les que ell anomena *cadena temàtiques* fa feredat només de pensar-hi, però en el fons el principi és ben senzill: tota la història de la literatura és un hipertext immens (més endavant matisarem aquesta afirmació).

No era pas en això que pensava Vannevar (pronunciat "Vanivar") Bush quan va escriure el seu famós article "As we may think" a *Athlantic monthly* el juliol de 1945⁴, la primera predicció coneguda del World Wide Web. En els exemples que posava de possibles usos per al futur hi havia recerques legals, en ciències experimentals (física, química, etc.) i en història, però res referent a la literatura. Es tractava, deia, de crear "tipus d'enciclopèdia totalment nous", és a dir, que pensava en textos que es llegirien de manera no seqüencial.

Ara bé, l'exemple clàssic de lectura no seqüencial és una altra manifestació d'hipertext molt més senzill, però també prou antic i que es troba en aquest mateix document. Em refereixo a la nota al peu, que també és en certa manera allò que proposava el lexicògraf que definia l'hipertext: un sistema de comunicació que combina fragments textuais per nivells. L'invent de la nota a peu de pàgina no remunta als inicis de la filologia; va ser inspirat, segons sembla, per Descartes, que acompanyava amb textos de demostració cada un dels seus arguments, creant, així, una doble narrativa que és la base d'aquest sistema de referència (Grafton, 1997, p. 201). Les notes al peu no solament —com volia Descartes— corroboren les nostres afirmacions, sinó que també deixen constància de les nostres fonts, i aquí sí que no podem anar amb romanticismes i fer-nos els originals. Abans de l'aparició dels editors de text informàtics, les notes eren una tortura (Martí de Riquer explicava que ell havia optat per usar alhora dues màquines d'escriure, amb la qual cosa les notes al peu passaven a ser notes al final); ara són gairebé un plaer, però no sé si això ha fet augmentar l'honestedat dels investigadors.

Les notes són, en qualsevol cas, un hipertext (dins de la pàgina o del document) que remet a un altre hipertext (fora de la pàgina) i estan pensades, com dèiem, per a una lectura no seqüencial. Ara bé, si recordem com ha estat la implantació dels productes digitalitzats, anteriors al web en què pensava Vannevar Bush, ens adonarem que aquest tipus de lectura no seqüencial és la que ha pesat més des dels orígens. Efectivament, els primers usos (dècada dels setanta) dels productes digitalitzats corresponien a aplicacions de tipus secundari (bibliografies, catàlegs, etc.); els segons (dècada dels vuitanta) corresponien a productes pensats per a lectures no continuades (diccionaris); a partir de la dècada dels noranta, l'edició de productes digitals ocupava cada cop més espai: el 2000 significava entre el 10 i el 20 % del negoci editorial (Abadal, 2001, p. 42). Així doncs, si l'hipertext és un producte més de la digitalització, també la digitalització segueix els camins d'aquest primer hipertext que anomenem *notes a peu de pàgina*, perquè abans de digitalitzar el text en si passa per la coreferència (la nota al peu) i per la referència (el diccionari i l'enciclopèdia).

La hipertextualitat ens duu a un altre terme semblant: la intertextualitat; rimen, però no són ben bé el mateix. La intertextualitat és aquest fenomen característic de la literatura que incorpora elements d'altres textos en el text que s'està escrivint, a través de la citació més o menys encoberta de les paraules d'altres autors: així, en el títol de Faulkner *El so i la fúria* hi ha una intertextualitat amb *Macbeth*. En el cas de la literatura contemporània, se cita de manera prou explícita: s'incorporen les paraules d'altri sense traduir, o bé es destaquen tipogràficament... Arriba un moment, però, que l'autor no sap ben bé si està citant algú o no: de fet, tot ha estat ja dit, i per això alguns estudiosos de la literatura, com ara Bakhtin, han suggerit estudiar la història de la literatura com una vasta intertextualitat. Per acabar-ho d'embolicar, alguns autors han usat *hipertext* en el sentit que nosaltres aplicàvem al camp d'estudi de la filologia, és a dir, al text que prové d'un text anterior (Genette, 1982, p. 14). Però crec que és millor atènyer-se a l'ús més estès d'aquest terme, que és el que presentàvem a l'inici. Vist així, podem matisar el que hem dit més amunt: l'hipertext és un mecanisme (no pas l'únic) per a la relació entre textos; la intertextualitat és el fenomen produït.

El terme *intertextualitat*, pel seu compte, ha tingut interpretacions pintoresques, com la suggerida fa pocs anys pel dirigent d'una biblioteca il·lustre (la biblioteca, no el dirigent), que pretenia encobrir un plagiat del qual havia estat autor remetent-se a la intertextualitat. Certament, la intertextualitat també incorpora la còpia deshonest, però no la dignifica; quan don Eugeni d'Ors recordava que tot el que no és tradició és plagiat, no sabia el que era la intertextualitat, però sí que sabia on tenia els límits la decència. L'hipertext, doncs, facilita la intertextualitat, especialment en les seves formulacions més deshonestes, com saben prou bé els professors universitaris, que troben més sovint del que voldrien articles de col·legues *piratejats* en els treballs dels alumnes. La pirateria estudiantil no és pas una novetat d'ara, només que ara és més fàcil de fer... però també és més fàcil de detectar. Només cal anar als portals font d'on alguns barruts puen la sapiència;⁵ o, si no tenim tanta paciència, incloure en algun cercador potent les darreres frases del treball (les primeres, encara es molesten a canviar-les).

Un requisit previ a l'hipertext, dèiem, és la digitalització (*numérisation*, en diuen els francesos, rebutjant l'anglicisme i fent més explícit el procediment), que permet sotmetre el text a tota mena de trapasseries, des de *jibaritzar* volums sencers en un sol disc fins a quantificar els punts i les comes d'una novel·la. Això ha tingut avantatges enormes per a la divulgació i l'accés a milers de pàgines: ha

contribuït a la divulgació, no a la lectura pròpiament dita, perquè el llibre, tal com va ser dissenyat a la sempre infamada edat mitjana, continua sent un artefacte superior quan es tracta de posar-se a llegir. Però deixant de banda aquest (petit?) detall, la digitalització ha facilitat estudis abans molt laboriosos. Posem per cas les concordances, aquells índexs que deien en quins llocs de la Bíblia es trobaven determinades paraules i que permetien als predicadors impressionar l'auditori amb la seva erudició. És clar que no solament hi ha concordances bíbliques, i impressionar auditoris no és pas l'única utilitat ni la primordial, sinó els estudis sobre trets estilístics i lingüístics de determinats autors i de determinades èpoques. Concordances d'autors clàssics, se n'han fet des de fa anys, però amb la digitalització aquestes han millorat de manera espectacular. L'any 1970, l'autor d'unes concordances a l'obra de Bécquer observava que, en les llengües romàniques, només hi havia unes quantes concordances fetes amb computadora (Ruiz-Fornells, 1970, p. ix); d'aleshores ençà, se n'han publicat centenars (el CCUC en recull prop de 300, publicades entre 1970 i 2000). A partir de les concordances es fan tota mena d'estudis, com ara incidir un cop més en l'eterna disputa de si determinades obres de teatre són de Marlowe o de Shakespeare, a base de contrastar les característiques lèxiques i gramaticals d'ambdós i aplicar-les a les obres en disputa (Merriam, 2004). De fet, cada investigador pot fer la seva pròpia recerca: sols cal que sotmeti al tractament adequat un determinat text baixat al seu ordinador des d'un dels molts webs que ofereixen textos literaris digitalitzats en línia (vegeu-ne un repertori recent en el número de juny de 2004 de *BiD* (Pons, 2004)).

Acabarem amb una altra de les possibilitats que ofereixen els textos digitalitzats en línia: l'estudi dels manuscrits i de les primeres edicions. L'edició filològica d'un text clàssic es fa a través del contrast entre els diversos documents que un autor va deixar en vida, ja siguin impresos, ja siguin manuscrits. Aquesta és una feina pesada i minuciosa a la qual s'afegeix una dificultat important: les biblioteques no es desprenen mai de documents tan valuosos, amb la qual cosa editar, posem per cas, Ramon Llull, les obres del qual es troben disperses arreu d'Europa, implica també despeses considerables en desplaçaments i dietes. Un cop arribats a la biblioteca en qüestió, i sota la mirada inquisidora del responsable de la sala de reserva (alguns només deixen entrar-hi amb uns fulls de paper i un llapis), cal començar a copiar pacientment... i a equivocar-se, perquè ningú no diu que siguem millors que els copistes medievals. Amb la digitalització de manuscrits i primeres edicions (en aquest cas, no pas del text pròpiament dit, sinó de la seva imatge convenientment escanejada), aquestes edicions es poden fer, com qui diu, des del despatx, amb la possibilitat de comprovar sempre que calgui l'original; podeu observar un exemple del que es pot fer en aquest àmbit en el projecte de la *Charrette*, de la Princeton University (EUA), que mostra, escanejats i també transcrits, els manuscrits necessaris per editar *Le chevalier de la Charrette* (c. 1100) de Chrétien de Troyes.⁶ Podem veure també, per a autors de la literatura contemporània, el procés que ha seguit un text, des que va ser escrit a mà fins que es va publicar: és el que proposa la Bibliothèque National de France amb *Le rêve*, d'Émile Zola.⁷

He posat l'exemple de Ramon Llull, però cal reconèixer que la filologia catalana encara no compta amb aquesta mena de serveis. Em sembla que projectes com aquests serien una bona oportunitat no solament per posar a l'abast dels estudis el material necessari per al seu treball, sinó també per recordar l'existència de tresors bibliogràfics altrament ignorats, i per donar a conèixer alhora una literatura que passa desapercibuda davant d'altres literatures veïnes molt més prestigioses. Els webs que he mostrat no són fàcils de fer ni barats de mantenir, però podeu estar segurs que són més eficaços i duradors que tants projectes plens de soroll i fum.

Bibliografia

Abadal, Ernest. (2001). *Sistemas y servicios de información digital*. Gijón: Trea; Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona.

Gennette, G. (1982). *Palimpsestes*. Paris: Seuil.

Grafton, A. (1997). *The footnote*. London: Faber and Faber.

Merriam, T. (2004). "King John divided". *Literary and linguistic computing*, vol. 19, no. 2, p. 181–195. <http://www3.oup.co.uk/litlin/hdb/Volume_19/Issue_02/190181.sgm.abs.html> [Consulta: 8/01/2005].

Pons, A. (2004). "Fonts en línia d'interès per a l'estudi de la literatura catalana". *BiD: textos universitaris de biblioteconomia i documentació*, núm. 12. <<http://bid.ub.edu/12pons.htm>> [Consulta: 8/01/2005].

Ruiz-Fornells, E. (1970). *A concordance to the poetry of Gustavo Adolfo Bécquer*. Compiled, and with an introduction by Enrique Ruiz-Fornells. Alabama: The University of Alabama Press.

Vilanova, A. (1992). *Las fuentes y los temas del Polifemo de Góngora*. Barcelona: PPU.

Data de recepció: 18/01/2005. Data d'acceptació: 10/02/2005.

Notes

¹ *DIEC*: [diccionari de la llengua catalana]. Institut d'Estudis Catalans. <<http://pdl.iec.es/entrada/diec.asp>>. [Consulta: 8/01/2005].

² Per exemple, Luis de Góngora, *Fábula de Polifemo y Galatea* <<http://www.luis.salas.net/index43.htm>> [Consulta: 8/01/2005].

³ Per exemple, *The Perseus digital library*, Gregory Crane, ed. Tufts University. <<http://www.perseus.tufts.edu/>> [Consulta: 8/01/2005]. Cal fer-hi una cerca per "Epistulae" o per "Heroides" i tot seguit anar a l'epístola 15, vers 25.

⁴ Vannevar Bush, "As we may think", *The Atlantic online archive*, vol. 176 (July 1945). <<http://www.theatlantic.com/unbound/flashbks/computer/bushf.htm>> [Consulta: 8/01/2005].

⁵ *El rincón del vago*. Wanadoo. <<http://www.rincondelvago.com/>> [Consulta: 8/01/2005], *La salvación* <<http://www.lasalvacion.com/apuntes/busqueda.php3>> [Consulta: 8/01/2005].

⁶ *The Charrette Project*. Last update: April 2004. <<http://www.princeton.edu/~lancelot/>> [Consulta: 8/01/2005].

⁷ *La rêve: un roman d'Émile Zola*. Bibliothèque Nationale de France. <<http://gallica.bnf.fr/Zola/>> [Consulta: 8/01/2005].

Articles similars a BiD

- [Anàlisi d'enllaços cap a biblioteques i arxius digitals de patrimoni cultural des de la Wikipedia en espanyol i català](#). Saorín, Tomás; Rodríguez Posada, Emilio José. (2012)
- [Projecte Almirall : posada en valor del patrimoni](#). Vicente Hernández, Lluís. (2012)
- [La gestió de materials audiovisuals de programes informatius a les cadenes de televisió generalistes](#). Agirreazaldegi Berriozabal, Teresa. (2011)
- [El projecte ENCLAVE a la Biblioteca Nacional de España](#). García Núñez, Noelia. (2011)
- [L'estratègia digital de la Biblioteca Nacional de España](#). Corral Beltrán, Milagros del. (2010)

Articles similars a Temària

- [Las bibliotecas virtuales en Alemania : conexiones entre el saber, la información y la técnica](#). Schmolling, Regine. (2001)
- [Más allá del OPAC : tecnología y nuevos soportes del catálogo de la biblioteca](#). Frías, José Antonio. (1997-1998)
- [La concepción del archivo en la sociedad de la información : PARES como motor del cambio](#). Ruiz Astiz, Javier. (2013)
- [La hipertextualidad en el periodismo digital en Colombia](#). Fondevila Gascón, Joan Francesc; Segura, Herlaynne. (2012)
- [La migración en la era digital](#). Figueira, Nisiclé M.. (2011)

Articles del mateix autor a Temària

[Quintana Trias, Lluís](#)

[[més informació](#)]